

УДК 1(09)(410) Рассел:141.1

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.61.13>

ЛОГІКО-АНАЛІТИЧНІ РОЗВІДКИ БЕРТРАНА РАССЕЛА

Ірина Остапеч, Анжеліка Дербак, Олег Нестер

*ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
факультет суспільних наук, кафедра філософії
вул. Університетська, 14, 88000, м. Ужгород, Україна*

У статті здійснено комплексний аналіз логіко-аналітичної спадщини Б. Рассела як одного з ключових мислителів ХХ ст., котрий заклав фундамент аналітичної філософії, логіко-семантичного аналізу та сучасної філософії мови. Оглянуто інтелектуальний контекст формування його поглядів, зокрема вплив праць Г. Фреге та британського емпіризму, а також соціокультурні передумови створення його першої великої праці «Принципи математики», що стала основою логіцизму. Розглянуто головні положення одного з найвпливовіших творів філософа – «Про позначення» (1905), де викладено теорію дескрипцій, що започаткувала нову епоху у філософії мови, дозволивши вирішити низку логіко-семантичних парадоксів.

Проаналізовано ключовий внесок Б. Рассела у розвиток математичної логіки через спільну працю з А. Вайтгедом – «Принципи математики» (1910–1913 pp.), в якій автори прагнули звести всю математику до логіки, і яка викликала значний резонанс у науковому світі. Розкрито філософське підґрунтя логіко-аналітичного методу Б. Рассела, зокрема в працях «Наші знання про зовнішній світ» (1914). «Проблеми філософії» (1912) та «Людське знання: обсяг та межі» (1948), де мислитель обґрунтовував роль логіки в пізнанні реальності, запроваджуючи концепти «знання за ознайомленням» і «нейтральний монізм».

Описано вплив філософії Б. Рассела на логічний позитивізм, Віденське коло, а також на раннього Л. Вітгенштайна («Логіко-філософський трактат»), що одночасно розвивав і критикував логіко-аналітичну модель свого вчителя. Розглянуто оцінки та інтерпретації логіко-аналітичного внеску Б. Рассела у працях Г. Ландіні, А. Ірвайна та Р. Монка. Узагальнено логіко-аналітичну модель Б. Рассела як метод дослідження не лише мови, але й онтологічної структури реальності.

У висновках обґрунтовано, що логіко-аналітична парадигма, започаткована Б. Расселом, стала основою для розвитку сучасної філософії науки, мовної теорії, епістемології та когнітивістики, зберігаючи актуальність і методологічну потужність донині.

Ключові слова: логіко-аналітична філософія, теорія дескрипцій, структура мови, аналітична істинність, формальна логіка, епістемологічний аналіз, метафізичні припущення, онтологічна нейтральність, логічна форма.

Постановка проблеми. Проблема логіко-аналітичного осмислення реальності, започаткована у філософській практиці початку ХХ ст., залишається однією з найглибших і водночас найменш вичерпаних у сучасній гуманітаристиці. Концептуальне ядро цієї проблеми формує питання про те, наскільки структура мови відображає або конструює структуру мислення, а отже, і реальність. У цьому контексті постає завдання аналізу логічної форми висловлювань, деконструкції метафізичних припущень, прихованих у звичних мовних конструкціях, і виявлення принципів аналітичної істинності, які би ґрунтувалися не на емпіричному, а на формально-логічному рівні.

Розвідки, присвячені цим темам, у працях Б. Рассела (зокрема, «Про позначення», «Принципи математики», «Наші знання про зовнішній світ») заклали підвалини для аналітичної філософії як дисциплінарної моделі мислення. У центрі цих досліджень – логічна

форма, епістемологічна валідність, онтологічна нейтральність мови та критичне осмислення понять істини, означення, знання, судження. У наш час, коли філософія стикається з проблемою інтерпретаційної множинності та потребою аналітичної чіткості, повернення до логіко-аналітичного апарату Б. Рассела постає не просто як академічний інтерес, а як методологічна необхідність.

Таким чином, це дослідження насамперед спрямовано на оновлене прочитання логіко-аналітичного доробку, його інтерпретацію в контексті сучасних філософських студій і виявлення потенціалу подальших досліджень у цій парадигмі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Логіко-аналітичні розвідки Б. Рассела є предметом досліджень як українських, так й іноземних представників науки – із перевагою західного доктринального спектру над вітчизняним.

Серед українських виділяємо праці таких вчених, як Є. Лантушенко, І. Остапець, О. Гомілко, А. Лебідь, Л. Комаха та ін. У цих дослідженнях, зокрема, розкриваються та аналізуються такі логіко-філософські питання та прецеденти, як природа аналітичного мислення та формалізму у верифікації знання; проблематика мови, референції та сенсу у філософських побудовах; трансформація логічного позитивізму в контексті української філософської школи; особливості категоріального апарату логіки в епістемологічних моделях; рецепція ідей логічного атомізму та теорії дескрипцій у межах вітчизняної методології науки.

У свою чергу серед представників іноземного наукового кола, що займалися і займаються аналізом та дескрипцією логіко-аналітичних розвідок Б. Рассела, відзначаємо вплив праць таких дослідників, як П. Каттабріга, В. Руюн, К. Стонеску, А. Краал, Р. Ф. Кітченер, М. Біні, Л. Елкінд та ін. Предметом наукового огляду в зазначених роботах є: альтернативні дедуктивні системи щодо антиномій Б. Рассела та пропозиції новаторських способів уникнення логічних суперечностей без втрати когерентності; аналіз знання через ознайомлення в системі Б. Рассела, акцент на його внесок у гібридну традицію західної епістемології; взаємозв'язок між знанням за ознайомленням і теорією дефініцій як структурним ядром ранньої логічно-емпіричної філософії Б. Рассела; ціль логіцизму в працях Б. Рассела, уточнення його прагнення обґрунтувати математичні істини як логічно необхідних елементів; натуралістичні тенденції в пізніх працях Б. Рассела та їхня значущість для розвитку аналітичної методології й науки; витоки аналітичної філософії у діалозі між Г. Фреге та Б. Расселом, а також їхня роль у становленні логічного аналізу ХХ ст.; проблема загальних молекулярних формул у логічному атомізмі Б. Рассела, підтвердження глибини його онтологічного підходу до фактів.

Мета статті – комплексне осмислення логіко-аналітичної спадщини Б. Рассела шляхом реконструкції ключових ідей його праць у галузі логіки, філософії мови та епістемології, а також критичного аналізу їх впливу на подальший розвиток аналітичної традиції у світовій і вітчизняній філософії.

Виклад основного матеріалу. Аналітична філософія як один із провідних напрямів західної філософської думки ХХ ст. сформувалася на засадах раціонального аналізу мови, логіки й наукового пізнання, на протидію спекулятивним і герменевтичним підходам континентальної традиції. Її визначальною рисою можна визначити дотичність до логічної форми висловлювань, ясності мислення та точності аргументації. Аналітична філософія виникла на зламі ХІХ–ХХ ст. у працях Г. Фреге, Б. Рассела, Л. Вітгенштайна та Дж. Е. Мура і продовжує відігравати провідну роль у сучасному англосовієтському філософському світі. Як зазначає Д. Століар у праці «Філософський прогрес: на захист розумного оптимізму» [1], аналітична традиція ґрунтується на переконанні, що більшість філософських проблем

виникають через хибне розуміння логіки мови, і можуть бути розв'язані або зняті шляхом точного аналізу термінів і висловлювань.

На цьому тлі постать Б. Рассела постає як центральна для становлення логіко-аналітичної парадигми філософствування. Внесок останнього в розвиток символічної логіки, філософії мови та методології науки не лише формує ґрунт для аналітичного мислення, але й визначає основні траєкторії її подальшої еволюції.

Маємо додати, що аналітичне осмислення логіко-аналітичної спадщини Б. Рассела є невід'ємною умовою розуміння витоків сучасної аналітичної філософії, адже саме його концептуальні інновації задали вектор розвитку логіко-семантичної думки у ХХ ст. Так, його напрацювання сформували підґрунтя для методологічного зсуву від метафізики до мови, структури судження й логічного аналізу, а отже, стали основоположними як у філософії мови, так і в теорії пізнання загалом. Огляд інтелектуального контексту, в якому розгорталися ідеї Б. Рассела, таким чином, дозволяє краще зрозуміти природу та еволюцію його філософських інтенцій.

Одним із ключових чинників, які вплинули на формування поглядів Б. Рассела, була логічна революція Г. Фреге, зокрема його праця «Концептуальна нотація» (1879), що започаткувала сучасну формальну логіку, а також «Основи арифметики» (1884), в якій розкривалася ідея зведення арифметики до логіки: до слова, Б. Рассел у своїх спогадах неодноразово визнавав вплив Г. Фреге, з яким останній вів дискурсно-дискусійні обговорення, зокрема стосовно логічного парадоксу множин [2]. Не менш важливою була й спадщина британського емпіризму, зокрема Дж. Локка, Д. Г'юма та Д. Берклі, яка привнесла акцент на досвід, мову та аналіз понять, завдяки чому Б. Рассел поєднав точність формальної логіки Г. Фреге з чутливістю до філософських проблем повсякденності, характерною для британської традиції [3].

Вищезначені впливи вилилися в першу велику працю Б. Рассела «Принципи математики», в якій ним було закладено основи логіцизму – погляду, згідно з яким математика може бути виведена з логічних аксіом. У цій книзі він намагався сформулювати уніфіковану систему математичних істин, вільну від парадоксів, що згодом вимагало перегляду логічних засад (цей процес продовжиться у «Принципах математики», інтегрованій спільно з А. Вайтгедом у 1910–1913 рр.) [4]. Водночас у цій праці наявні перші натяки на мовно-орієнтований підхід, який повністю розкрився лише кілька років потому. Як підкреслює інтерпретатор Рассела, британський дослідник Н. Гріффін, саме ця еволюція – від логіки до мови – і є головним інтелектуальним надбанням Рассела [5].

Ключовим рубіконом у розвитку філософа стала праця «Про позначення», в якій було сформульовано теорію дескрипцій. Тут вирішувалась ціла низка логічних парадоксів, пов'язаних із ментальними уявленнями про неіснуючі об'єкти (наприклад, «поточний король Франції»), і тим самим пропонувався спосіб точного аналізу змісту висловлювань. Центральна ідея полягала в тому, що дескрипції не мають самостійного референта, але можуть бути перетворені в логічну форму, яка дозволяє уникнути семантичної плутанини – як підсумок, напрацювання стало фундаментом для філософії мови та справило вплив на аналітичну традицію аж до подальших логіко-філософських теорій (К. Доннеллан, С. Крипке) [6]. Як зазначає П. Гакер, теорія дескрипцій була не просто вирішенням часткової проблеми, а й змінила весь підхід до філософського аналізу як такого [7].

Для більш глибокого розуміння логіко-аналітичної спадщини Б. Рассела важливо звернутися до філософських засад, що стали основою його методології у низці ключових праць – «Наші знання про зовнішній світ», «Проблеми філософії» та «Людське знання: обсяг та межі» (Human Knowledge: Its Scope and Limits, 1948 р.). У зазначених напрацю-

ваннях Б. Рассел систематично обґрунтовує роль логіки як фундаментального інструменту пізнання, пропонуючи нові концепти, як-от «знання за ознайомленням» і «нейтральний монізм». Маємо помітити, що окреслені ідеї стали базою для подальшого розвитку аналітичної філософії та вплинули на низку сучасних філософських і наукових дискурсів. Проаналізуємо їх детальніше.

У роботі «Наші знання про зовнішній світ» Б. Рассел досліджує проблему пізнання об'єктивної реальності через призму логіки та емпіризму. Вчений-філософ розвиває ідею, що наше знання базується на безпосередньому ознайомленні з досвідом, а логічний аналіз слугує засобом усунення метафізичних ілюзій, що дає підґрунтя для формування логіко-аналітичного методу як інструменту філософського пізнання [8].

Своєю чергою у «Проблемах філософії» автор концентрується на основних питаннях, що стоять перед філософією, зокрема ролі логіки та аналітики у визначенні меж людського знання. Так, Б. Рассел визначає межі між знанням і вірою, запроваджує концепт аналізу понять, що лягли в основу подальших досліджень у філософії мови і логіки [9].

Водночас праця «Людське знання: обсяг та межі» є систематичним викладом епістемології Рассела, де він вводить поняття «нейтрального монізму» – філософської позиції, що прагне подолати дуалізм між суб'єктом і об'єктом пізнання. Крім того, ця робота відзначається комплексним підходом до проблем пізнання, узгоджуючи логічний аналіз із сучасними науковими даними [10].

Отже, погляди Б. Рассела, викладені в його ключових працях, формують цілісну картину логіко-аналітичного підходу до пізнання, в якому логіка виступає не лише як інструмент аналізу, а й як фундаментальна основа для розуміння структури реальності. Через концепції «знання за ознайомленням» та «нейтральний монізм» він поєднує емпіричний досвід із раціональним аналізом, прокладаючи шлях до подолання традиційних метафізичних проблем і формування нових підходів у філософії мови, пізнання і науки. Такий синтез, на наше особисте переконання, дозволяє вважати його спадщину визначальною для розвитку сучасної аналітичної філософії.

Узагальнюючи, можемо стверджувати, що вплив філософії Б. Рассела на розвиток аналітичної традиції є беззаперечним і широко визнаним у науковому світі. Ідеї останнього стали фундаментом для формування логічного позитивізму і руху Віденського кола, яке орієнтувалося на логіку та емпіричну перевірюваність як основні критерії науковості. Особливо вагомим є зв'язок з ранніми працями Л. Вітгенштейна, котрий у своєму «Логіко-філософському трактаті» одночасно розвивав і критично переосмислював логіко-аналітичну модель, закладену його вчителем [11]. Сучасні дослідники, як-от Г. Ландіні, Е. Ірвайн та Р. Монк, зі свого боку пропонують різнобічні оцінки та інтерпретації внеску Б. Рассела, що сприяє глибшому розумінню його теоретичних ідей та їхньої ролі в розвитку філософії мови і логіки [12; 13].

З огляду на багатогранність досліджень логіко-аналітична модель Рассела постає не лише як інструмент аналізу мови, але й як потужний метод дослідження онтологічної структури реальності. Так, Б. Рассел виходив з ідеї, що структура мови відображає структуру світу, тому вивчення логічних форм дозволяє розкрити сутність буття та взаємозв'язки між об'єктами і властивостями. Цей підхід став основою логіцизму, який намагається звести математику і пізнання до логічних засад. Завдяки цьому методологічному підґрунтю логіко-аналітична філософія стає інструментом не тільки філософського аналізу, але й системного осмислення фундаментальних аспектів існування, надаючи нові можливості для розв'язання таких класичних філософських проблем, як проблема універсалій, сутність істини та значення.

Отже, логіко-аналітичний метод, розроблений Б. Расселом, формується як потужний місток між мовою та онтологією, що дозволяє одночасно досліджувати як структуру висловлювань, так і саму природу реальності, яку вони описують. Цей метод закладає основи сучасної філософії мови та логіки, а також впливає на широкі сфери пізнання – від формальної семантики до когнітивної науки. Таким чином, розуміння цього методу означає насамперед осягнення логіки висловлювань та «логіки світу» – глибокої, структурованої картини взаємодії фактів і понять, які конструюють наше знання про довкілля.

Висновки. Аналіз логіко-аналітичної спадщини Бертрана Рассела дозволив не лише систематизувати основні етапи становлення його філософських поглядів, а й осмислити методологічне значення запропонованого ним підходу як фундаменту для розвитку ключових напрямів філософії XX–XXI століть. Висвітлення інтелектуального контексту, змістових акцентів та наукових відгуків на ідеї мислителя дало змогу дійти певних висновків

По-перше, у працях Б. Рассела («Принципи математики», «Про позначення», «Проблеми філософії» та ін.) сформовано логіко-аналітичну методологію як автономну дослідницьку парадигму, що поєднує логіку, філософію мови та теорію знання. Даний підхід базується на ідеї, що мова є структурною проєкцією світу, а отже – піддається формалізованому аналізу.

По-друге, логіко-аналітична філософія Б. Рассела справила вирішальний вплив на становлення логічного позитивізму, зокрема у Віденському колі, та на формування світоглядних засад раннього Л. Вітгенштайна. Крім того, його підхід став базовою відправною точкою для багатьох філософів-аналітиків, серед яких – К. Доннеллан, С. Крипке, та ін., які по-своєму розвивали й трансформували ідеї свого попередника.

По-третє, логіко-аналітична парадигма Б. Рассела є не лише методологією аналізу мови чи знання, а й онтологічною моделлю, що дозволяє осмислювати структуру реальності через форму логічного вираження. Вищезазначене надає їй інструментального значення для сучасної філософії науки, епістемології, когнітивістики та навіть цифрової гуманітаристики.

По-четверте, актуальність підходу Б. Рассела підтверджується сучасними дослідженнями (Г. Ландіні, А. Ірвайн, Р. Монк), в яких логіко-аналітична модель трактується як відкрита структура для міждисциплінарних застосувань – від математичної логіки до лінгвістики та штучного інтелекту.

По-п'яте, філософія Б. Рассела демонструє, що точність мислення, логічна кристалізація понять і аналітична прозорість є передумовами не лише наукового прогресу, а й етичної відповідальності інтелекту в епоху складних цивілізаційних викликів.

Список використаної літератури

1. Stoljar D. Philosophical Progress: In Defence of a Reasonable Optimism. Oxford: Oxford University Press, 2017. 240 p.
2. Frege G. The Foundations of Arithmetic. Evanston: Northwestern University Press, 1980. 119 p.
3. Hylton P. Quine. London: Routledge, 2010. 416 p.
4. Russell B. The Principles of Mathematics. Cambridge: Cambridge University Press, 1903. 534 p.
5. Griffin N. The Cambridge Companion to Bertrand Russell. Cambridge: CUP, 2003. 550 p.
6. Russell B. On Denoting. Mind. Vol. 14, No. 56. 1905. P. 479–493.
7. Hacker P. Insight and Illusion. Oxford: Clarendon Press, 1986. 380 p.
8. Russell B. Our Knowledge of the External World. Routledge, 1914. 232 p.

9. Russell B. *The Problems of Philosophy*. Oxford University Press, 1912. 128 p.
10. Russell B. *Human Knowledge: Its Scope and Limits*. George Allen & Unwin, 1948. 538 p.
11. Wittgenstein L. *Tractatus Logico-Philosophicus*. Taylor & Francis, 1921. (ed. 2013). 144 p.
12. Landini G. *Wittgenstein's Apprenticeship with Russell*. N.Y.: Cambridge University. Press, 2007. 300 p.
13. Monk R. *Bertrand Russell: The Spirit of Solitude*. London: Vintage. 1996. 760 p.

LOGICAL-ANALYTICAL STUDIES OF BERTRAND RUSSEL

Iryna Ostapets, Anzhelika Derbak, Oleg Nester

*State University "Uzhgorod National University",
Faculty of Social Sciences, Department of Philosophy
Universytetska str., 14, 88000, Uzhhorod, Ukraine*

The author of the article has conducted a comprehensive analysis of B. Russell's logical-analytical legacy. B. Russell is one of the key thinkers of the 20th century, who laid the foundations for analytic philosophy, logical-semantic analysis, and the modern philosophy of language. The article reviews the intellectual context of B. Russell's views formation, in particular the influence of G. Frege's works and British empiricism, as well as the social-cultural preconditions for the development of his first major work, *The Principles of Mathematics*, setting the foundation of logicism. The article also examines the main tenets of one of the philosopher's most influential works – "On Denoting" (1905), in which the theory of descriptions is presented, inaugurating a new era in the philosophy of language, allowing the resolution of several logical-semantic paradoxes.

The article further analyzes Russell's key contribution to the development of mathematical logic through the joint work with A. Whitehead, *Principia Mathematica* (1910–1913), which sought to reduce all of mathematics to logic, and had a significant impact in the scholarly world. The article elucidates the philosophical underpinnings of Russell's logical-analytic method, particularly as demonstrated in his works *Our Knowledge of the External World* (1914), *The Problems of Philosophy* (1912), and *Human Knowledge: Its Scope and Limits* (1948). In these works, he substantiated the role of logic in the cognition of reality and introduced the concepts of "knowledge by acquaintance" and "neutral monism."

The author of the article characterizes the influence of B. Russell's philosophy on logical positivism and the Vienna Circle, as well as on the early L. Wittgenstein (as reflected in the *Tractatus Logico-Philosophicus*), who simultaneously developed and criticized his teacher's logical-analytic model. The article examines the assessments and interpretations of B. Russell's logical-analytic contribution in the works of G. Landini, A. Irvine, and R. Monk. It also presents B. Russell's logical-analytic model as a method of inquiry not only into language but also into the ontological structure of reality.

In conclusion, the article argues that the logical-analytic paradigm initiated by B. Russell has become the foundation for the development of modern philosophy of science, linguistic theory, epistemology, and cognitive science, retaining its relevance and methodological potency to the present day.

Key words: logical-analytic philosophy, theory of descriptions, structure of language, analytic truth, formal logic, epistemological analysis, metaphysical assumptions, ontological neutrality, logical form.